

Erfgoed op de agenda

Lokale erfgoedraden in Vlaanderen: een eerste verkenning

Hoe krijg je lokaal erfgoed op de agenda van jouw gemeentebestuur? Over deze vraag zal iedereen met een hart voor erfgoed zich wel eens buigen. Als burger kan je op verschillende manieren deelnemen aan het beleid. Naast grootschalige participatievormen zoals het recente ‘burgerkabinet’ van minister Gatz, kan je op lokaal niveau al vele jaren je stem laten horen via de klassieke gemeentelijke adviesraden.¹ De traditionele cultuur-, jeugd-, sport- en ouderenadviesraden kent iedereen ondertussen.² Erfgoedraden daarentegen zijn nog nauwelijks onderzocht.

Daarom stuurden Heemkunde Vlaanderen en FARO in het najaar van 2014 een korte enquête de wereld in om meer zicht te krijgen op deze erfgoedraden. In dit artikel stellen we de eerste resultaten van deze bevraging voor.³ Een volledig beeld leverde deze bevraging natuurlijk niet op. Als ze iets leerde, dan was het alvast hoe moeilijk het is om vat te krijgen op de werking en het statuut van al die organen. Naast officiële (erfgoed)adviesorganen, opereren op lokaal niveau ook talloze werkgroepen, commissies, verenigingen en andere overlegplatformen die deze adviezen mee voorbereiden of aansturen.

Erfgoedraden versus informele adviesverleners

In dit artikel definiëren we een erfgoedraad als een orgaan dat het gemeentebestuur formele adviezen geeft over erfgoed of deze adviezen voorbereidt. Belangrijk daarbij is dat deze raden voor die rol gemandateerd zijn (of anders gezegd ‘officieel erkend zijn’) door de lokale overheid. Met deze omschrijving bakenen we erfgoedraden af van de talrijke werkgroepen of verenigingen die eerder informeel advies geven aan hun gemeentebestuur.

Vaak krijgen heemkringen bijvoorbeeld de vraag om adviezen te leveren over straatnamen. Het belang van deze (bijkomende) adviesrol van de verenigingen staat buiten kijf, maar komt in deze bijdrage dus niet verder aan bod. Hier focussen we op de

adviesorganen, al zal verder blijken dat de meeste van deze organen er nog andere opdrachten en doelstellingen op na houden.

De aanleiding tot het onderzoek (en dit artikel) is ons geloof in het enorme potentieel van dergelijke erfgoedraden. Erfgoedraden kunnen een belangrijke schakel vormen om te komen tot een breed gedragen lokaal erfgoedbeleid. Bovendien zijn er nog een heel aantal kansen en uitdagingen waarop deze erfgoedraden kunnen (en moeten!) inspelen. Daarbij spelen een aantal belangrijke verschuivingen binnen het lokaal (cultuur)beleid een grote rol.

Het belang van het lokale niveau

In maart 2015 publiceerde Bart Somers in De Morgen een opiniestuk onder de veelzeggende titel “Lokale besturen zijn hét beleidsniveau van morgen”.⁴ Deze kop vat samen wat er vandaag leeft bij vele burgemeesters, schepenen en gemeenteraadsleden. Sinds enkele jaren is er een krachtige tendens om aan steden en gemeenten bijkomende bevoegdheden en taken te geven. Tegelijk vragen deze lokale besturen meer vrijheid om deze bevoegdheden te kunnen uitoefenen. Ze willen met andere woorden minder gebonden zijn aan regels en verplichtingen vanuit de Vlaamse Overheid. Ook voor hun cultuurbeleid krijgen steden en gemeenten meer vrijheid.

Veel erfgoedraden zetten ook zelf projecten en acties op touw waaronder publieksgerichte activiteiten rond de Eerste Wereldoorlog. © Flickr – Creative Commons

Die toenemende beleidsvrijheid van de gemeentebesturen roept krachtige en vaak ook erg emotionele reacties op. Wat de toekomst ook brengt, het staat buiten kijf dat je als lokale erfgoedwerker vooral op zoek zal moeten gaan naar nieuwe partnerschappen met het lokaal bestuur. Je zal zelf een plaats moeten opeisen in het gewijzigde lokale cultuurbeleid. Dat is niet makkelijk, want het vraagt een stevige dosis assertiviteit, beleidsmatig inzicht en veel tijd en energie.

Erfgoedraden kunnen in deze context een belangrijke rol vervullen. Zij kunnen een brugfunctie vervullen tussen het lokale erfgoedveld en het beleid. Via een erfgoedraad kan je je bekommernissen en verwachtingen kenbaar maken aan het gemeentebestuur en hierover in dialoog gaan. Hoewel er heel wat goede voorbeelden te vinden zijn, blijkt uit de praktijk ook dat dit niet altijd evident is.

De keuze voor een nieuwe straat is een bevoegdheid van het gemeentebestuur. Meestal laat het zich daarbij adviseren. Waar er een erfgoedraad of een 'deelraad erfgoed' is, gebeurt dit vrijwel altijd langs dit kanaal. © FARO

In alle maten en kleuren

Is er in jouw gemeente geen erfgoedraad actief? Dan is ze zeker geen uitzondering. Lang niet elke gemeente heeft vandaag een erfgoedraad. Gemeentebesturen hoeven zo'n specifieke raad voor erfgoed immers niet op te richten. Wel verplicht de Cultuurpactwet hen om alle "gebruikers en filosofische strekkingen" te betrekken bij de voorbereiding en de uitvoering van beleid. Voor het lokaal

cultuurbeleid betekent dit concreet dat zij een adviesorgaan moeten installeren dat zich uitsprekt over "culturele materies".⁵

In de meeste gemeenten neemt dit adviesorgaan de vorm aan van een traditionele cultuurraad. Die kan bestaan uit één grote, gemeentelijke raad met adviserende bevoegdheid. Een andere mogelijkheid is dat de cultuurraad is opgesplitst in aparte deelraden die een adviesfunctie hebben over een afgeïnd deel van het culturele veld.

Welke plaats neemt erfgoed in dit verhaal in? In de praktijk blijken er heel grote verschillen te zijn in de manier waarop vanuit de adviesraden op erfgoed wordt ingezet. Al naargelang de zichtbaarheid en autonomie onderscheiden we vier mogelijke werkvormen, die in de praktijk uiteraard nog mengvormen kennen.

1. Vanuit de cultuurraad

De meeste gemeenten werken met één globale cultuurraad die zich adviserend uitsprekt over het socio-culturele leven in de breedste betekenis van het woord. Dit zien we zowel in grotere steden (bv. Brugge), middelgrote gemeenten (bv. Mortsels of Zemst) als in kleinere gemeenten (bv. Lint of Kluisbergen). Of zo'n cultuurraad ook inzet op erfgoed, hangt dan af van veel factoren. Denk aan de dynamiek van het lokale erfgoedveld én aan het gemeentelijk erfgoedbeleid, maar zeker ook de persoonlijke interesse(s) van de voorzitter of de raadsleden van zo'n cultuurraad.

2. Een werkgroep in de schoot van de cultuurraad

Sommige cultuurraden werken met informele werkgroepen om adviezen voor te bereiden. Na verloop van tijd kunnen deze werkgroepen een eerder gestructureerd en meer formeel karakter krijgen. Zo kent de cultuurraad van Wevelgem een erfgoedcommissie. Deze werkgroep, die op vast tijdstippen samenkomt, werkt voorstellen van adviezen uit, die vervolgens aan de cultuurraad worden voorgelegd. Het is ook de cultuurraad die het formele advies doorstuurt naar het gemeentebestuur.

3. Een deelraad erfgoed in de schoot van de cultuurraad

De cultuurraad kan besluiten om zijn werking te organiseren via aparte, sectorale deelraden. In 2010 bleek 22 procent van de cultuurraden in Vlaanderen zo'n deelraad te hebben.⁶ Waar de cultuurraad

werkt met verschillende deelraden, is er heel vaak ook een aparte deelraad erfgoed.

De meeste deelraden leveren voorbereidend werk: zij bereiden adviezen voor die nog formeel moeten worden bekrachtigd door de overkoepelende cultuurraad. Toch blijken zij meestal over een grote autonomie en een uitgebreid takenpakket te beschikken. Hierin ligt misschien wel het grootste verschil tussen een werkgroep en een deelraad. Bij een werkgroep ligt het zwaartepunt van de werking doorgaans bij de cultuurraad. Waar er deelraden zijn, fungeert de cultuurraad eerder als koepel. Zo bestaat in Leuven de cultuurraad uit vijf deelraden. Elk van deze raden is quasi autonoom bevoegd voor het eigen themaveld. Er zijn nog slechts twee formele zaken die de cultuurraad als geheel behartigt. Enerzijds levert zij input voor het stedelijke beleidsplan. Anderzijds deelt zij nieuwe leden van de cultuurraad in bij een van de deelraden.

4. Een autonome erfgoedraad

In Vlaanderen bestaan er een tiental erfgoedraden, die volledig onafhankelijk fungeren van de cultuurraad. Zo'n erfgoedraad heeft een eigen voorzitter, eigen statuten en ontplooit een volledige eigen werking. Deze erfgoedraden komen we bijvoorbeeld

tegen in Bierbeek, Kontich, Ninove, Oostkamp, Riemst en Sint-Katelijne-Waver.

Deze erfgoedraden houden er allemaal een heel eigen ontstaansgeschiedenis op na. Meest logisch is dat zo'n erfgoedraad groeit uit een werkgroep of deelraad van de Cultuurraad. Zo ging het bijvoorbeeld in Bierbeek. Soms is die voorgeschiedenis er niet en ligt het lokale bestuur aan de grondslag van zo'n erfgoedraad. In Kontich bijvoorbeeld heeft de schepen van Erfgoed, geïnspireerd door het voorbeeld uit Bierbeek, in 2013 het initiatief genomen om een aparte raad op te richten. Elders vindt net de omgekeerde beweging plaats en groeit de erfgoedraad uit het lokale verenigingsleven. In Riemst bijvoorbeeld ontwikkelde het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (GOGRI), naast haar erfgoedwerking, gaandeweg een adviesrol over erfgoed. Na verloop van tijd heeft het gemeentebestuur GOGRI ook formeel erkend in deze rol.

Onafhankelijke erfgoedraad: voor- en nadelen

Een autonome erfgoedraad kan zonder twijfel een krachtig instrument zijn. Ze laat toe om de adviserende opdracht anders, flexibeler en beter in te vullen dan in de traditionele cultuurraad die vaak

Heel wat erfgoedraden focussen sterk op het onroerend erfgoed en minder op het roerend en het immaterieel erfgoed, terwijl de kansen en uitdagingen er voor het rapen liggen. © Photocopy – Creative Commons

aan kritiek onderhevig is. Zo hoor je niet zelden dat de leden van de cultuurraad enkel zetelen omwille van de subsidies of om de belangen van hun eigen vereniging te verdedigen. De oprichting van een erfgoedraad kan een vernieuwd enthousiasme tot stand brengen en laat ook toe om korter op de bal te spelen.

Werner Wouters over de erfgoedraad in Bierbeek: ‘In 2004 was er een werkgroep erfgoed in de schoot van de cultuurraad die adviezen voorbereidde. Die kwam ad hoc samen, telkens als de cultuurraad advies moest geven over erfgoed. Deze werkgroep kende een heel sterke dynamiek en kwam zelfs meer samen dan de cultuurraad. Na verloop van tijd werd het daarom ook lastig om te wachten op een bijeenkomst van de cultuurraad, om de adviezen te laten bekrachtigen. Zo hebben we besloten tot de oprichting van de onafhankelijk erfgoedraad.’

Maar een volledig onafhankelijk erfgoedraad houdt ook risico's in. Zo moet je absoluut vermijden dat de erfgoedraad op een eiland terecht komt. Vele cultuurraden zijn dan wel aan kritiek onderhevig, maar zij blijven nog steeds hét erkende adviesorgaan voor culturele aangelegenheden. Kortom: wil je het gemeentebestuur systematisch adviseren, moet je in die hoedanigheid erkend worden door de gemeenteraad.

Paul Catteeuw, voorzitter van de erfgoedraad in Kontich getuigt over het belang van politieke erkenning: ‘Onze erfgoedraad is er niet zonder politieke slag of stoot gekomen. Toen we pas begonnen, stelde de gemeenteraad zich daar toch wel enkele vragen bij. Wat is het doel en het statuut van deze raad? Samen met de schepen van Erfgoed hebben we dan aan statuten gewerkt en die laten goedkeuren door het schepencollege en de gemeenteraad. Zo kregen wij een duidelijk mandaat van het gemeentebestuur en weet ook de gemeenteraad wat ze van de erfgoedraad precies kan verwachten.’

Ook de verhouding met de cultuurraad en, bij het uitbreiding, het brede lokale cultuurbeleid is een belangrijk aandachtspunt. De oprichting van een autonome erfgoedraad lijkt immers wat haaks te staan op de evolutie binnen gemeentelijk beleid om de schotten tussen de sectoren en gemeentelijke diensten te laten verdwijnen. Voldoende breed denken en samenwerken met andere adviesraden is dus de boodschap. Die samenwerking is niet altijd evident, maar ook door het onderhouden en cultiveren van persoonlijke relaties tussen de sterkhouders van de adviesraden kan je de violen gelijkstemmen.

De erfgoedraad als adviesorgaan

De belangrijkste opdracht van de erfgoedraad (zoals wij die definiëren in deze bijdrage) is uiteraard de adviesfunctie. Maar waarover kan je via een erfgoedraad nu allemaal advies verlenen?

In principe over alle aspecten van het erfgoedbeleid. Uit de enquête komen echter drie grote lijnen naar voren waarover erfgoedraden zich in de praktijk buigen:

- Vrijwel alle erfgoedraden zetten in op **onroerend erfgoed**. Sommige raden hanteren dit zelfs als een exclusieve focus. In de Pinte bijvoorbeeld werkt de erfgoedraad enkel rond onroerend erfgoed; het cultureel erfgoed behoort tot het domein van de cultuurraad.
- De meeste erfgoedraden ontplooiën gaandeweg ook een werking rond **cultureel erfgoed**. Klassieke voorbeelden zijn de adviezen over huisvesting en bewaartoestand van roerend erfgoed. Een erfgoedraad kan er bij het gemeentebestuur op aandringen om bijvoorbeeld werk te maken van een toegankelijk gemeentearchief of om huisvestingsprobleem van de heemkring aan te pakken. Opvallend is dat erfgoedraden voor cultureel erfgoed door de band veel minder systematisch adviezen uitbrengen dan voor onroerend erfgoed. Zeker immaterieel cultureel erfgoed is nog ongekend terrein voor vele erfgoedraden.
- Een derde courante werkingslijn is de **straatnaamgeving**. De keuze voor een nieuwe straatnaam is een bevoegdheid van het gemeentebestuur. Het is de gewoonte dat het zich daarbij laat adviseren. Meestal gebeurt dit door de cultuurraad of rechtstreeks door de heemkundige kring. Waar er een erfgoedraad of een ‘deelraad erfgoed’ is, gebeurt dit vrijwel altijd langs dit kanaal.

Opvallend is dat immaterieel cultureel erfgoed vaak nog ongekend terrein is voor vele erfgoedraden. De paardenkoersen in Kontich zijn een voorbeeld van ICE waarover de erfgoedraad advies uitbracht. © Gemeente Kontich

Bijkomende rollen en engagements

Maar als lid van een erfgoedraad ben je niet enkel bezig met het formuleren van adviezen. Dikwijls houden erfgoedraden er ook nog een andere werking op na. Zo zetten vele raden nog zelf projecten en acties op touw. Voorop staan de (coördinatie of organisatie) van de Erfgoeddag en Open Monumentendag, publieksgerichte activiteiten rond de Eerste Wereldoorlog en de ontsluiting van onroerend erfgoed (via infoborden of erfgoedwandelingen) en de uitgave van publicaties. Daarnaast ontplooiën sommige erfgoedraden ook nog een werking achter de schermen. Het gaat dan vaak om langlopende inventarisatieprojecten van bijvoorbeeld funerair erfgoed of archivalische collecties.

De erfgoedraad van Sint-Katelijne-Waver adviseert ook over onroerend erfgoed, waaronder reeds over het Sint-Michielskasteel. © Gemeente Sint-Katelijne-Waver – Creative Commons

Op deze manier lijkt een erfgoedraad erg op een heemkundige kring. In Kontich bijvoorbeeld is er één heemkundige kring en zitten er meerdere leden van deze kring ook in de erfgoedraad. Ook in Wevelgem is doorheen de jaren een taakverdeling ontstaan tussen de heemkundige kringen en de erfgoedcommissie en worden steeds goede afspraken gemaakt over wie wat doet. Dit blijkt absoluut noodzakelijk.

Over de verhouding tussen de erfgoedraad en de heemkundige kring in Kontich, getuigt Paul Catteeuw:

‘Als je kijkt naar onze werkgroep rond de Eerste Wereldoorlog, dan zie je dat die vooral wordt bevolkt door leden van de heemkundige kring. We moeten er voor waken dat de werking van de erfgoedraad niet teveel samenvalt met die van de heemkundige kring.’

En verder?

Op basis van een kleine enquête en enkele gerichte gesprekken is het uiteraard onmogelijk om al meteen een volledig beeld te geven van de erfgoedraden en hun werking in Vlaanderen. Toch zijn tijdens dit artikel al enkele krachtlijnen naar voren gekomen.

Erfgoedraden kunnen vele gedaantes aannemen. Hoe de adviesverlening rond erfgoed concreet vorm krijgt, hangt van veel factoren af. De grootte van de gemeente speelt hierbij een rol, maar niet

altijd op een logische wijze. Er is geen rechtlijnig verband tussen de grootte van een gemeente en de aanwezigheid van een deelraad erfgoed of een onafhankelijke erfgoedraad. Het lijkt er zelfs op dat onafhankelijke erfgoedraden vooral binnen middelgrote gemeenten wortel schieten.⁷ Misschien is dit de ideale schaalgrootte? Enerzijds is er voldoende expertise aanwezig is op erfgoedvlak om een erfgoedraad te bevolken. Anderzijds is hier de afstand tussen burger en bestuur nog niet te groot. Meer nog dan de schaalgrootte van de gemeente, spelen persoonlijkheden een belangrijke rol bij de oprichting en werking van een erfgoedraad. Een erfgoedraad staat of valt vaak met een dynamische en daadkrachtige voorzitter, een actieve en toegankelijke schepen, een alerte cultuurambtenaar... Tot slot blijkt uit de verhalen van diverse erfgoedraden ook dat men dikwijls elders de mosterd haalt. Inspirerende voorbeelden uit naburige gemeentes werken!

Erfgoedraden spelen vaak een belangrijke rol in de organisatie van lokale Erfgoeddagactiviteiten. © Erfgoedcel Pajottenland & Zennevallei

Die vaststelling zette Heemkunde Vlaanderen en FARO aan het denken. Er zit al heel wat expertise binnen de erfgoedraden, maar deze expertise is nog onvoldoende gedeeld met andere erfgoed- en cultuurraden in Vlaanderen. Om hier iets aan te doen breien we vanaf het najaar van 2015 een vervolg aan dit artikel met een reeks in Bladwijzer waarbij goede praktijken, tips en aandachtspunten uit bestaande erfgoedraden en andere adviesraden worden belicht.

Ondertussen zetten we ons onderzoek naar de werking van de erfgoedraden verder. Ben je actief in een erfgoedraad en wil je graag jouw ervaringen met ons delen? Beschouw je jouw erfgoedraad als een goed praktijkvoorbeeld? Of ervaar je daarentegen problemen? Neem dan zeker contact met ons op. Samen kunnen we nagaan waar en hoe we best kunnen helpen of ondersteunen.

Nele Provoost
Coördinator Heemkunde Vlaanderen

Gregory Vercauteren
Stafmedewerker FARO. Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed

- 1 Zie: www.g1000.org/nl/; <https://cjsm.be/cultuur/themas/overkoepelende-themas/burgerkabinet>
- 2 Voor een overzicht, zie: www.adviesraden.be, een initiatief van De Wakkere Burger.
- 3 52 mensen vulden de enquête in. Daarnaast voerden we ook gesprekken met volgende sterkhouders uit lokale erfgoedraden: Paul Catteeuw (erfgoedraad Kontich), Rob Belemans (deelraad Erfgoed, Leuven), Werner Wouters (erfgoedraad Bierbeek), Eddy Van Leuven (erfgoedraad Sint-Katelijne-Waver), Ludo Melard (GOGRI, Riemst) en Bernard Lewyllie (Erfgoedcommissie Wevelgem). We danken ook De Wakkere Burger en de erfgoedcellen voor het mee helpen verspreiden van de enquête
- 4 B. Somers, 'Opinie: Lokale besturen zijn hét beleidsniveau van morgen', De Morgen, 17 maart 2015 (<http://www.demorgen.be/opinie/lokale-besturen-zijn-het-beleidsniveau-van-morgen-a2254016/>)
- 5 H. Cannie, *Het nieuwe decreet Lokaal Cultuurbeleid in vraag en antwoord* (Brussel 2013) 18 (http://www.locusnet.be/portaal/Locus/Wet_en_Regelgeving/Decreet_lokaal_cultuurbeleid).
- 6 W. De Pauw en R. Machiels, *Cijferboek Lokaal Cultuurbeleid 2008-2010* (Brussel 2009) 84.
- 7 We volgen hier de definitie van middelgrote gemeente zoals die door het Agentschap Binnenlands bestuur werd geformuleerd: gemeenten met 10 000 inwoners of meer die geen centrumsteden zijn: Profielschets -2014, 4.